מאי ל"ג בעומר?

ימי ספירת העומר, כולם או בחלקם, הם כיום ימי אבלות וימי דין, להוציא את ל״ג בעומר בעצמו. מדוע הפכו ימים אלו לכאלו, ומה נשתנה יום ל״ג בעומר מכל הימים?

ספר ״ערוך השולחן״ מונה כמה סיבות להיותם של ימים אלו ימי אבלות ודין:

> אלו הימים שבין פסח לעצרת, מוחזק אצל כל ישראל זה שנות מאות רבות לימי דין וימי אבל, מפני שבזמן הקצר הזה מתו י״ב אלף זוגות תלמידי חכמים תלמידי ר׳ עקיבא כדאיתא ביבמות (ס״ב:) וכולם מתו במיתת אסכרא (שם). ועוד ראינו שעיקרי ימי הגזירות בשנות מאות שעברו בצרפת ואשכנז, הוו בימים אלו, כמבואר מהפיוטים שעשו קדמונינו על שבתות אלו שבין פסח לעצרת, והם מליאים קינים והגה והי.[1] ויש עוד טעמים על ימים אלו שהם ימי דין [עיין ״חק יעקב״ סק״ג].
>
> ״ערוך השולחן״ אורח חיים סימן תצג

נדון בשיטות השונות לטעם האבלות.

א. אבלות על מותם של תלמידי רבי עקיבא

הסיבה הידועה והמקובלת ביותר לאבלות, היא מותם של תלמידי רבי עקיבא בימים אלו, כפי המובא בתלמוד הבבלי:

> ר״ע אומר: למד תורה בילדותו – ילמוד תורה בזקנותו, היו לו תלמידים בילדותו – יהיו לו תלמידים בזקנותו, שנא׳: ״בבקר זרע את זרעך ולערב אל תנח ידיך״ וגו׳. אמרו: שנים עשר אלף זוגים תלמידים היו לו לרבי עקיבא, מגבת עד אנטיפרס, וכולן מתו בפרק אחד, מפני שלא נהגו כבוד זה לזה, והיה העולם שמם, עד שבא ר״ע אצל רבותינו שבדרום, ושנאה להם: ר״מ ור׳ יהודה ור׳ יוסי ורבי שמעון ורבי אלעזר בן שמוע, והם הם העמידו תורה אותה שעה. תנא: כולם מתו מפסח ועד עצרת. אמר רב חמא בר אבא, ואיתימא ר׳ חייא בר אבין: כולם מתו מיתה רעה. מאי היא? א״ר נחמן: אסכרה.[2]
>
> תלמוד בבלי מסכת יבמות דף סב עמוד ב

---

1. טעם זה מובא ב״טורי זהב״ אורח חיים סימן תצג: ״וי״ל דודאי העיקר שאחר ל״ג בעומר לא מתו, ואפילו הכי נוהגים קצת אבילות מחמת גזרת תתנ״ו שהיתה באשכנז בין פסח לעצרת, כמו שמפורש ביוצרות ופיוטים שאנו אומרים בשבתות ההם, שהם נתיסדו כמו קינות, כנלע״ד טעם המנהג שלנו שאין נושאין אחר ל״ג בעומר אבל להסתפר ודאי שרי״.
2. יש שרוצים לומר עפ״י איגרת של רב שרירא גאון (״כיצד נכתבה המשנה״ פיסקה י׳) שהם מתו

מותם של תלמידי רבי עקיבא בין פסח לעצרת, גרם למנהגי אבלות בכל הימים האלו, כבר בימי הגאונים, כפי שכתב רב האי גאון:

וששאלתם למה אין נושאים נשים בין פסח לעצרת? הוו יודעים שלא משום איסור הוא, אלא משום מנהג אבלות, שאמרו (ביבמות ס"ב ע"ב) שנים עשר אלף זוגות תלמידים היו לו לרבי עקיבא, וכולם מתו בין פסח לעצרת, מפני שלא נהגו כבוד זה בזה, וכולם מתו באסכרא. ומאותה שעה ואילך נהגו הראשונים שלא לכנוס בימים אלה. אבל מותר לקדש ולארס, לפי שאין שמחה אלא בחופה (סוכה כ"ה ע"ב). ע"כ.

קובץ "שערי תשובה" סימן רעח[3]

רבי מנחם המאירי בשם הגאונים צמצם את זמן האבלות עד ל"ג בעומר, משום שלדעתו פסקו תלמידי רבי עקיבא למות בל"ג בעומר:

ותלמידים אלו הוזכר כאן שכלם מתו מפסח ועד עצרת. וקבלה ביד הגאונים שביום ל"ג בעומר פסקה המיתה[4] ונוהגים מתוך כך שלא להתענות בו. וכן נוהגים מתוך כך שלא לישא אשה מפסח עד אותו זמן.[5]

"בית הבחירה" למאירי מסכת יבמות דף סב עמוד ב

ארבע שיטות באבלות

ה"טור" הביא שתי דעות. דעת אחת שלא נושאים נשים מפסח ועד עצרת, ודעה שנייה שמיום ל"ג ואילך מותר להסתפר ומותר לשאת נשים:

נוהגין בכל המקומות שלא לישא אשה בין פסח לעצרת, והטעם שלא להרבות בשמחה שבאותו זמן מתו תלמידי ר"ע... וכזה הורו הגאונים.[6] ויש מקומות שנהגו

בגזירת שמד שהייתה בימים ההם (אולי בזמן מרד בר כוכבא) וזה לשונה של האיגרת: "ומסר רבי עקיבא את עצמו להריגה (ברכות סא, ב) אחר שנפטר רבי יוסי בן קסמא, ונהרג ר' חנינא בן תרדיון ונתמעטה החכמה אחריהם. והעמיד ר' עקיבא תלמידים הרבה והוה שמדא על התלמידים של ר' עקיבא, והות סמכא דישראל על התלמידים שניים של ר' עקיבא, דאמור רבנן שנים עשר אלף תלמידים היו לו לר' עקיבא מגבת ועד אנטיפטרס וכלם מתו מפסח ועד עצרת והיה העולם שמם והולך עד שבאו אצל רבותיהם שבדרום ושנאה להם: רבי מאיר ור' יוסי ר' יהודה ור' שמעון ור' אלעזר בן שמוע והם העמידוה באותה שעה כדאיתא ביבמות (סב, ב)". עכ"ל. ואפשר שאין הבדל בין מה שכתב הגאון לבין התלמוד הבבלי, אלא שהוא השתמש במילה "שמדא" כמילה נרדפת ל"מגפה".

3. והעתיק את דבריו הרי"ץ גיאת, הלכות חדש וספירת העומר עמוד שמד.
4. מדוע אפוא כתוב שהם מתו מפסח עד עצרת? אולי אפשר להסביר עפ"י המהר"ל בחידושי אגדות למסכת יבמות סב: "אע"ג דאמר שמתו מפסח עד עצרת, מכל מקום הגזירה פסקה בל"ג בעומר שלא חלו יותר, רק אותם שחלו מקודם ל"ג בעומר מתו לאחר ל"ג בעומר".
5. נראה שכוונתו עד ל"ג בעומר, כי מיום זה ואילך לא מתו יותר.
6. "בית יוסף" שם: "כן כתב רבינו ירוחם בנתיב כ"ב (ח"ב קפו ע"ד)". וכן כתב רב האי גאון כפי שראינו בגוף המאמר, וכן כתב ב"ספר אבודרהם", תפילות הפסח, בדעה ראשונה.

שלא להסתפר.[7] **ויש מסתפרים מל״ג בעומר ואילך**[8] **שאומרים שאז פסקו מלמות...**[9]
״טור״ או״ח סימן תצג

רבי יוסף קארו בשו״ע פסק כדעה השנייה שבטור, שהאיסור הוא עד ל״ג בעומר, אלא שהתיר לישא נשים ולהסתפר רק מיום ל״ד ואילך, כדבריו בבית יוסף בשם הרשב״ץ. ואילו הרמ״א התיר בשניהם מל״ג ואילך:

נוהגים שלא לישא אשה בין פסח לעצרת עד ל״ג לעומר,[10] **מפני שבאותו זמן מתו תלמידי רבי עקיבא. אבל לארס ולקדש, שפיר דמי, ונשואין נמי, מי שקפץ וכנס אין עונשין אותו.** הגה: מיהו מל״ג בעומר ואילך הכל שרי (אבודרהם ב״י ומנהגים).

נוהגים שלא להסתפר עד ל״ג לעומר, שאומרים שאז פסקו מלמות, ואין להסתפר עד יום ל״ד בבקר, אלא א״כ חל יום ל״ג ערב שבת שאז מסתפרין בו מפני כבוד השבת. הגה: ובמדינות אלו אין נוהגין כדבריו, אלא מסתפרין ביום ל״ג ומרבים בו קצת שמחה, ואין אומרים בו תחנון (מהרי״ל ומנהגים).[11] ואין להסתפר עד ל״ג בעצמו ולא

7. ״בית יוסף״ שם: ״כן כתב רבי יהושע אבן שועיב בדרשת יום ראשון של פסח (מא ע״ד) וכן המנהג פשוט ביניינו״.
8. ״בית יוסף״ שם: כן כתב ר׳ דוד אבודרהם (עמ׳ רמה) בשם אבן הירחי (״המנהיג״ הל׳ ארוסין סוס״י קו) משמו של הרז״ה וכ״כ ג״כ הר״י אבן שועיב (שם) וז״ל: ״שמעתי שיש במדרש שמתו מפסח עד פרוס העצרת, והוא ט״ו יום קודם העצרת, כאמרם (שקלים פ״ג ה״ד): ׳עד פרוס הפסח׳, ׳פרוס החג׳, שהם חמשה עשר יום בניסן ובתשרי, וכשתסיר חמשה עשר יום מארבעים ותשעה יום נשארו שלשים וארבעה, והנה הם שלשים ושלשה שלמים ומגלחים ביום ל״ד בבוקר כי מקצת היום ככולו עכ״ל. ובספר ״אדם וחוה״ נתיב ה׳ (ח״ד מ״ד ע״ד) הועתק כן וכל זה כתב הרשב״ץ בתשובה (״תשב״ץ״ ח״א סי׳ קעח). וכתב ולפי זה כל יום ל״ג אסור ומקצת ל״ד ולפי דעת הרמב״ן מקצת לילה סגי כדאיתא בספר ״תורת האדם״ (מהדורת שעוועל עמ׳ רטו). ויש להתיר ביום ל״ג אם הוא ערב שבת לכבוד השבת עכ״ל.
9. ״בית יוסף״ שם: ״ודע דכשם שמותר להסתפר מל״ג ואילך כך מותר לישא אשה, דכיון שפסקו אז מלמות למה יהא אסור לישא אשה. וכן כתב ה״ר דוד אבודרהם (עמ׳ רמה). ורבינו שלא הזכיר אלא שמסתפרים נקט חדא מנייהו״.
10. כוונתו עד ועד בכלל כפי שהעיר ה״משנה ברורה״, כי ביום ל״ד עדיין מתו מעט.
11. כי לפי דעתו פסקו למות ביום ל״ג, כמו שראינו לעיל דעת המאירי וכן כתב בביאור הגר״א ד״ה ״ומרבים״. או כדברי המהרי״ל (״ספר מהרי״ל מנהגים״ דיני הימים שבין פסח לשבועות סעיף ז): ״ל״ג בעומר לעולם הוא י״ח באייר. ובשחרית אין אומרים תחינה. במגנצא ובוורמיישא אומרים תחינה בל״ג בעומר. אמר מהר״י סג״ל: אע״ג דאיתא בגמרא דתלמידי ר״ע מתו מן פסח עד עצרת, מכל מקום עושין ביום ל״ג בעומר יום שמחה, משום דמתו רק הימים שאומרים בהן תחינה בשבעה שבועות העומר, וכל יום שאין אומרים תחנה לא מתו, והשתא דל מן המ״ט יום של הספירה, ז׳ ימי החג, וג׳ ימים דחל בהן ר״ח, שנים לאייר ואחד לסיון, וז׳ שבתות, פשו להו ל״ב, נמצא דלא מתו רק ל״ב ימים, לכן כשכלו אותן ל״ב ימים שמתו עושין למחרתן שמחה לזכר״. עכ״ל. צריך להעיר שהמהרי״ל לכאורה לא דק בדבריו, כי מהארבעים ותשעה ימים צריך להוריד ששה עשר יום ולא שבעה עשר, כיון שיום ראשון

מבערב (מהרי״ל). מיהו אם חל ביום ראשון, נוהגין להסתפר ביום ו׳ לכבוד שבת (מהרי״ל).

״שו״ע אורח חיים״ סימן תצג סעיפים א-ב

ונשאלת השאלה, לדעת המחבר, שהיתר תספורת הוא רק מיום ל״ד בעומר, כי רק ביום זה פסקו תלמידי רבי עקיבא למות, כיצד הפך איפוא ל״ג בעומר ליום הילולא ושמחה? השיב על כך בעל ״ערוך השולחן״:

וזהו שכתב (הרמ״א) בסעיף ב׳ על דברי רבינו הבית יוסף שאין מסתפרין בל״ג בעומר אלא בל״ד, כתב וז״ל: ״ובמדינות אלו אין נוהגין כדבריו אלא מסתפרין ביום ל״ג ומרבים בו קצת שמחה ואין אומרים בו תחנון״ עכ״ל. וכוונתו, דלעניין ל״ג בעומר בעצמו, בכל מקום נוהגין להתיר, בין לפי מנהגו של רבינו ה״בית יוסף״ ובין לפי מנהגינו, מפני שמחזיקין היום הזה לקצת יו״ט, וגם במנחה שלפניו, ורגילין לקרותו הלולא דרשב״י, ובארץ ישראל מרבין בתפלה ובהדלקת נרות על קברו הקדוש, ואומרים שנסתלק ביום זה וגם יצא מהמערה ביום זה.[12] [וכתב ה״מגן אברהם״ סק״ג וב״עטרת זהב״: שגדול אחד היה רגיל לומר נחם בכל יום ואמרו בל״ג בעומר ונענש ע״ש].[13]

ישנה שיטה רביעית, שמקורה בתוספות והיא הרקע לסעיף ג׳ בשו״ע:

יש נוהגים להסתפר בראש חדש אייר, וטעות הוא בידם. הגה: מיהו בהרבה מקומות נוהגים להסתפר עד ראש חדש אייר, ואותן לא יספרו מל״ג בעומר ואילך, אעפ״י שמותר להסתפר בל״ג בעומר בעצמו. ואותן מקומות שנוהגין להסתפר מל״ג בעומר ואילך, לא יסתפרו כלל אחר פסח עד ל״ג בעומר.

כדי להסביר שיטות המחבר והרמ״א נצטט את ה״המשנה ברורה״ שהסביר את הרקע לדבריהם:

יש נוהגים וכו׳ וטעות הוא בידם – אבאר בקצרה. דלכו״ע נוהגין איסור ל״ג ימים. אך יש בזה מנהגים שונים [ויש לכל אחד טעם למנהגו כמבואר ב״באור הלכה״]. יש שבחרו אותן מיום ב׳ של פסח עד ל״ג בעומר ומשם והלאה עד שבועות לא קבלו עלייהו שום איסור, אמנם עד ל״ג בעומר אין מתירין שום יום.[14] ויש שניכו ממ״ט ימי

של פסח אינו מן המנין, ומכאן שמתו שלושים ושלושה ימים ולא שלושים ושנים כפי שהוא כתב. ואכן כך כתב ב״ביאור הלכה״ שהובא להלן בהערות.

12. ויש אומרים שביום זה הוא הוסמך על ידי רבי עקיבא, ויש אומרים שהוא גם נולד ביום זה, וגם נשא אשה ביום זה. לדעת הרמ״א יש לנו סיבה נוספת לשמחת ל״ג בעומר והיא עפ״י דברי המהרי״ל שהובאו בהערה הקודמת, או דברי המאירי.

13. מקורות רבים על ההילולא של יום זה מקדמא דנא, וכן על הפולמוס הגדול שהתנהל בין גדולי הדורות על מנהגי ההילולא בהר מירון. ימצא הקורא בספרו של הרב זוין ״המועדים בהלכה״ בערך ״ל״ג בעומר״, וכן ב״ספר התודעה״ לרבי אליהו כיטוב עמ׳ רנה-רס.

14. שיטת הרשב״ץ או התוס׳.

העומר ט״ז ימים הראשונים דהיינו עד יום שני של ר״ח אייר ומשם והלאה עד שבועות שהוא ל״ג ימים אין מתירין שום יום (לבד מל״ג בעומר עצמו שהתירוהו במקצתו ומשום דמקצת יום ככולו).[15] ונמצא מי שאוחז החבל בשני ראשין, דהיינו שמיקל בר״ח אייר וגם מיקל מל״ג והלאה, טעות הוא בידו.[16]

נמצא שלפי שיטה זו, שהיא נכונה בין למחבר ובין לרמ״א, ישראל קיבלו עליהם אבלות של שלושים ושלושה ימים, שיכולים להתחיל מ-ב׳ אייר ועד עצרת, או מיום ב׳ של פסח ועד ל״ג בעומר, אבל אסור גם להסתפר בר״ח אייר וגם לסיים את האבלות בל״ג בעומר, כי אז יחסר יום אחד מל״ג ימים. אולם גם לשיטה זו ל״ג בעומר עצמו יהיה יום שמחה ואף יהיה בו היתר תספורת לדעת הרמ״א.

סיכום:

נמצנו אומרים שיש ארבע שיטות של מנהגי אבלות:

א. אבלות מפסח ועד עצרת (שיטה ראשונה בטור).[17]

ב. אבלות מפסח ועד ל״ד בעומר בבוקר כשיום ל״ג בעומר הוא יום שמחה אך בלי תספורת (דעת המחבר).

---

15. או כמו שכתב ״ערוך השולחן״ שגם בל״ג בעומר לא מתו אעפ״י שאח״כ המשיכו למות עד עצרת.

16. להבהרת הדברים נצטט גם את דבריו ב״ביאור הלכה״: ״ביאור הענין דיש בזה שלש שיטות ונבאר שתים מהן שנקטום הפוסקים לדינא. שיטה אחת, דתלמידי ר״ע מתו ל״ד יום, וראיה ממדרש שמתו מפסח עד פרוס עצרת והוא ט״ו יום קודם עצרת, וכשתסיר ט״ו יום ממ״ט נשארו ל״ד יום שלמים שמתו, אלא דמקצת היום ככולו ומשום הכי מסתפרין ביום ל״ד בבקר והוא הדין לישא אשה מותר מכאן ואילך, וזה דעת המחבר בס״א וס״ב. אכן לדעת הרמ״א שם בס״ב משמע דס״ל דפסקו מלמות ביום ל״ג וכמו שכתב הגר״א שם, ומקצת היום ככולו, ולפי שיטה זו המנהג שאין מסתפרין מפסח עד יום ל״ג בבוקר ומשם והלאה עד עצרת מותר.
שיטה שניה הוא מה שאומרים בשם התוספות, דתלמידי ר״ע מתו ל״ג ימים שלמים, דהיינו ביום שאין אומרים תחנון לא מתו. א״כ כשתוציא שבעת ימי הפסח דהיינו מיום שני של פסח, ועוד ששה שבתות, ושני ימים ר״ח אייר, ויום אחד ר״ח שלא מתו, א״כ הרי נשארו ל״ג שלמים שמתו, ולפי זה מתו עד עצרת. ולנגד אלו הל״ג ימים קבלו ישראל על עצמם קצת אבילות ל״ג ימים לענין ספירה ונשואין (אלא שיום אחד מהן יש להקל במקצת יום דהוא ככולו, ובחרו ביום ל״ג בעומר ואולי מאיזה טעם. פמ״ג), דהיינו לנכות ממ״ט יום של העומר ט״ז ימים הראשונים, דהיינו מיום שני של פסח עד יום שני של ר״ח אייר יש ט״ז ימים שאותן ימים מקילין בהן, ונשארו ל״ג שלמים עד עצרת ומתאבלין בהן. ולפ״ז אותן שמסתפרין מל״ג ואילך וגם בר״ח אייר טעות הוא בידם דליכא ל״ג יום וזהו כונת המחבר״:

17. ובשם האר״י כתבו שלא להסתפר כלל עד ערב שבועות.

ג. אבלות מפסח ועד ל״ג בעומר, כשל״ג עצמו הוא יום שמחה והיתר תספורת (הרמ״א).

ד. אבלות של שלושים ושלושה ימים, שיכולה להתחיל מ-ב׳ אייר ועד עצרת, או מיום שני של פסח ועד ל״ג בעומר (רמ״א, ורבים נוקטים שזה מנהג האשכנזים).

וכנגדם שלוש שיטות לעניין שמחת ל״ג בעומר:

א. תלמידי רבי עקיבא פסקו למות בל״ג בעומר (מאירי והגר״א).

ב. תלמידי רבי עקיבא מתו רק בשלושים ושלושה ימים מתוך הארבעים ותשעה ימים, ולכן קבעו אבלות עד ל״ג בעומר, וביום ל״ג בעומר יום שמחה, כי מקצת היום כולו.

ג. יום ל״ג בעומר נקבע כיום שמחה בלי קשר למותם של תלמידי רבי עקיבא, או משום שביום זה יצא רשב״י מן המערה, או משום שמת (ואף נולד) באותו יום וקבעו הילולא לזכרו, או שהוסמך ביום זה על ידי רבי עקיבא, או שהתחתן ביום זה.

ב. לא אבלות אלא ימי דין

ימי ספירת העומר הם ימי דין

רבי צדקיה בן רבי אברהם, בעל ״שבלי הלקט״, דן במנהג שלא לשאת נשים בימי הספירה ולא לעשות מלאכה אחר שקיעת החמה, ובתוך דבריו הוא נותן – בשם אחיו רבי בנימין – טעם למנהג של אי נשיאת נשים: משום שאלו ימי דין. וזו לשונו:

> ואחי ר׳ בנימין נר״ו פירש הטעם מה שנהגו שלא לישא בין פסח לעצרת, לפי מה שמצינו ב״סדר עולם״ פ״ג: ׳משפט רשעים בגיהנם שנים עשר חדש, שנאמר והיה מידי חדש בחדשו, ר׳ יוחנן בן נורי אמר מן הפסח עד עצרת שנאמר ומדי שבת בשבתו׳.[18]
>
> וכן פי׳ הטעם מה שנהגו שלא לעשות מלאכה לאחר שקיעת החמה בימי ספירת העומר, לפי שהעומר בא משעורים ושיעורו עשירית האיפה קמח, וכן מנחת סוטה היתה עשירית האיפה קמח שעורים. על כן נהגו הנשים צדקניות שלא לעשות

18. וכן במסכת עדויות פרק ב משנה י. בפירוש ״חק יעקב״ על השו״ע סימן תצג העיר שמזה שאנו אומרים קדיש אחד עשר חודש ולא ארבעים ותשעה ימים, מוכח שלא כדעת רבי יוחנן בן נורי. ואולי ניתן לומר שאנו מחמירים כשיטת חכמים, כיון שלא נודע הלכה כמאן.

מלאכה כל הלילות של ספירת העומר להיות להם לכבוד ולתפארת,[19] ולהיות להם לזכר וסימן לבעבור תהיה יראת ה׳ על פניהן, ונווסרו כל הנשים אשר לא תבגודנה אשה מריעה, ומצינו כיוצא בה ׳ויעש את כיור נחושת במראות הצבאות אשר צבאו פתח אהל מועד׳.[20]

ספר ״שבלי הלקט״ סדר פסח סימן רלה

דברי רבי יוחנן בן נורי ב״סדר עולם״ צריכים ביאור. מה פירוש ״משפט רשעים בגיהנום הוא מפסח עד עצרת״, וכיצד למד זאת מן הפסוק ״ומדי שבת בשבתו״? פירש רבנו עובדיה מברטנורא, שהכוונה מיום ראשון של פסח שנקרא בתורה ׳שבת׳, ועד שבועות שגם נקרא ׳שבת׳:

כלומר לאחר שיהיה בגיהנם כל כך ימים, כמו שיש מיום ראשון של פסח דאיקרי שבת דכתיב (ויקרא כ״ג): ״וספרתם לכם ממחרת השבת״ וגו׳, עד עצרת שהוא ממחרת השבת השביעית, יצא מגיהנם ויבא להשתחוות.

״ר׳ עובדיה מברטנורא״ מסכת עדויות פרק ב[21]

גם רבנו ירוחם קשר את מנהגי האבלות בימי הספירה עם היותם ימי דין, ובעיקר בגלל קרבן העומר שבא מן השעורים:

---

19. בקטע שלפני כן הוא כתב טעם אחר לכך שאין נשים עושות מלאכה: ״ובשם הרב ר׳ שמחה משפירא זצ״ל מצאתי: עדיין צריכין אנו למודעי, ב״בראשית רבה״ פרשה י״ז גרסינן התם: מפני מה הנשים מהלכות אצל המת תחלה? אמר להן מפני שגרמו מיתה לעולם, הולכות אל המת תחילה. והלכך בידיהן ובהן נוהגת מידה זו של זרירות, ונשכרות להודיע שבחן בכל דור ודור, שקדמו אצל אותן תלמידים לכבדן ולהתעסק בהן, לפיכך נהגו שלא לעשות מלאכה באותו העת, זכר לנשים צדקניות שהיו באותו הדור״.

20. הטור (סימן תצג) כתב מנהג שכולם נהגו שלא לעשות מלאכה משקיעת החמה ומסיבות אחרות: ״מצאתי כתוב מנהג שלא לעשות מלאכה מפסח ועד עצרת משקיעת החמה עד שחרית, משום תלמידי רבי עקיבא שמתו סמוך לשקיעת החמה ונקברו אחר שקיעת החמה, והיה העם בטלין ממלאכה. על כן גזרו שלא לעשות שמחה בינתיים ונהגו הנשים שלא לעשות מלאכה משתשקע החמה. ועוד שאנו סופרים העומר אחר שקיעת החמה, וכתיב שבע שבתות תמימות תהיינה מלשון שבות ולשון שמיטה שבע שבתות, וכתיב וספרת לך שבע שבתות שנים, מכאן שהספירה כבית דין, מה שנת השמיטה אסור במלאכה אף זמן ספירת העומר, דהיינו לאחר שקיעת החמה אסור במלאכה״.

21. דומני שלרמב״ן (ויקרא פרק כג) יש גישה אחרת לימים אלו, שכן הוא רואה בהם חול המועד שבין פסח לעצרת: ״ומנה ממנו תשעה וארבעים יום שבעה שבועות כימי עולם, וקדש יום שמיני כשמיני של חג, והימים הספורים בינתים כחולו של מועד בין הראשון והשמיני בחג, והוא יום מתן תורה, שהראם בו את אשו הגדולה ודבריו שמעו מתוך האש. ולכך יקראו רבותינו ז״ל בכל מקום חג השבועות עצרת, כי הוא כיום שמיני של חג שקראו הכתוב כן״. ברם נראה שאין להסיק מכך דבר, שהרי גם רבנו ירוחם כתב כדברי הרמב״ן ויחד עם זאת כתב שימי ספירת העומר הם ימי דין.

ומה שאין אומרים זמן, יש אומרים לפי שאין כאן הנאה ולא שמחה... וזה מורה דין ליודעין, כי העומר בא מהשעורים כמו שקבלו רז"ל מן הכתוב שאמר "ואם תקריב מנחת בכורים לה'", כי על הבאת העומר הוא מדבר... ואמרו: כתיב הכא "אביב" וכתיב התם "כי השעורה אביב" והוא קרבן הסוטה שבאה משעורין מלשון סערת ה', ולכן אין כונסים נשים ומגדלים שפם. ואף על פי שאמרו טעם אחר משום י"ב אלף זוגות תלמידים של רבי עקיבא שמתו.

רבינו ירוחם – "תולדות אדם וחוה" נתיב ה חלק ד

ב"אבודרהם" אנו מוצאים הסבר הקושר מנהגים אלו לעמידתנו בדין – דין הפירות, לקראת חג השבועות שבו נידונים על הפירות.

ויש אומרים טעם אחר מפני שהעולם בצער מפסח עד שבועות על התבואות ועל האילנות, כדאיתא פרק קמא דראש השנה (טז, א): "תניא אמר ר' יהודה מפני מה אמרה תורה הביאו עומר בפסח? מפני שהפסח זמן תבואה הוא, אמר הקב"ה הקריבו לפני עומר בפסח, כדי שתתברך לכם תבואה שבשדות. ומפני מה אמרה תורה הביאו שתי הלחם בעצרת? מפני שעצרת זמן פירות אילן הוא. אמר הקב"ה הקריבו לפני שתי הלחם בעצרת כדי שיתברכו לכם פירות אילן... ולפיכך צוה הקב"ה לספור ימים אלו, כדי שנזכור צער העולם ולשוב לו בלבב שלם ולהתחנן לפניו לרחם עלינו ועל הבריות ועל הארץ שיהיו התבואות כתקנן, שהם סבת חיינו, שאם אין קמח אין תורה. וזה שאמר הכתוב (ירמיה ה, כה): "ואמרו בלבבם נירא נא את ה' אלהינו הנותן גשם יורה ומלקוש בעתו, שבועות חוקות קציר ישמר לנו", אלו שבעה שבועות שבין פסח לעצרת.[22]

סיכום:

ימי ספירת העומר נחשבים ימי דין משלוש סיבות עיקריות:

א. משפט רשעים בגיהנום הוא מפסח ועד עצרת ("שיבולי הלקט" בשם אחיו)

ב. העומר בא מן השעורים, כמו קרבן סוטה, וזה מוכיח שימים אלו הם ימי דין כמו שהסוטה המביאה את קרבנה נמצאת בתהליך של משפט. (רבנו ירוחם).

ג. בימים אלו נערך הדין על התבואה והפירות. (אבודרהם)

ג. ל"ג בעומר – התהפכות הדין

אם ימי הספירה הם ימי דין, ולאור האמור לעיל כל ימי הספירה הם כאלו, כיצד יצא ל"ג בעומר מן הכלל, וכיצד הוא הוציא מן הדין את שאר ששה עשר ימי הספירה עד שבועות?

---

22. וכן כתב בפירוש "חק יעקב".

נדמה שפתח של תשובה נמצא בסדורו של רבי יעקב עמדין:

> יום ל״ג בעומר הוא יום טוב של דבריהם, כי בו הספירה ״הוד שבהוד״ שהם הדינים התקיפים.[23] וידוע אצל הסנהדרין כשכולם אמרו חייב – יצא זכאי, ולכן כשהוא הוד שבהוד, כל הדינים תקיפים, אז יצא זכאי ונעשה מזה חסדים טובים, וזהו הל״ג בעומר שהוא יו״ט״.

נראה שכך הוא ביאור דבריו: כל ירידה סופה עלייה; כל חורבן מביא עמו בניין חדש; אחרי כל מוות באה לידה חדשה. מותם של תלמידי רבי עקיבא, הביא לפריחה תלמודית גדולה, כשהמנצחים עליה הם רבי מאיר ורבי שמעון בר יוחאי וכו׳. ימי הדין הקשים של ספירת העומר מביאים בכנפיהם רוח של תשובה, של התעוררות, של התחדשות, וכל זה קורה ביום הדין התקיף ביותר, שהוא ל״ג בעומר, כשממנו והלאה יש רק עלייה גדולה.

עבודת ה׳ האמיתית והשלמה היא לשוב בתשובה ולהפוך את הדין לרחמים, ואת יצר הרע לטוב. זה גם תורף דבריו של בעל ה״מאור ושמש״:

> ונראה בכל זה, דהנה עיקר עבודת ה׳ הוא להמתיק הגבורות (=דין) בשורשן ולהמשיך חסדים מגולים על כנסת ישראל, והכל על ידי תשובה... ועשר קדושות הן והן עשר הויות, ובכל קדושה יש ימין ושמאל, וימין – הוא רחמים, ושמאל – הן גבורות, וצריך לכלול השמאל בימין ולהעלות לשרשן... והנה ידוע שיש חמש גבורות וחמש חסדים, והקשה שבגבורות הוא ׳הוד׳... וכל אחד הוא כלול מעשר, נמצא הוד שבהוד הוא הקשה שבכל הגבורות,[24] ועל ידי תשובה הוא מעלה הגבורות לשרשן למקורן, וממשיך החמשה חסדים על כנסת ישראל, והגבורות מסכימין עם החסדים שיתגלו על הכנסת–ישראל.
>
> וזאת היא כוונת הספירה, שאנו ממשיכין החמשה חסדים על ידי ׳צדיק׳ שהוא ׳יסוד׳ למלכות. ובשבוע הראשונה נמשך החסד ראשון למלכות, והואיל שלא נמשך עדיין אלא הוא, כמעט נתבטל, וכן בשניה, עד שבוע חמישית שנמשך החסד החמישי למלכות – אז מתעוררים גם ארבעה חסדים הראשונים גם כן, ומאירין יחד כל החמשה חסדים על החמשה גבורות, ונמתקו כל הגבורות בשורשן. לכן בשבוע חמישית הוא יום טוב, דהיינו פסח שני ול״ג בעומר, שאז נמתקו כל הגבורות בשורשן. וביום ל״ג לספירה שהוא ׳הוד שבהוד׳ – נמשכו כל החמשה חסדים להחמשה גבורות כנ״ל, שיסוד הוא כללות, ומלכות הוא כללות דכללות, ונמתקו ביום ל״ג לספירה כל הגבורות בשורשן – לכן אנו עושים יום זה יום טוב. וזאת היה בכוחו של רבי שמעון בן יוחאי, להעלות כל הגבורות לשרשן ולהמשיך חסדים

---

23. ״הוד״ היא ספירה שמאלית שיונקת ממידת הדין, בעוד שהספירות הימניות יונקות ממידת הרחמים.
24. כי ההוד היא המידה השמאלית האחרונה לפני היסוד והמלכות.

מגולים על כנסת ישראל. והנה ידוע, ששמותן של רחמים הם הויות, ושמות הגבורות הם שמות אלהים.

"מאור ושמש" ויקרא רמזי ל"ג בעומר

אפשר לצרף לדבריהם גם את דבריו של ר' צבי אלימלך מדינוב בספרו "בני יששכר", שם הוא כותב של"ג בעומר הוא התחלת גילוי אור התורה בעולם, והתנוצצות של האור הטוב משׁשׁת ימי בראשית שנגנז:

ביום זה התחלת התגלות הטוב של התורה שנגנז בה האור. כי טוב הוא האור שהאדם מביט בו מסוף העולם ועד סופו,[25] בזה האור מסטורין של יוצר בראשית... על כן יומא הדין טו"ב ימים למתן תורה... הנה ביום שמתחיל האור כי טוב להאיר מן התורה, היינו מטו"ב ימים קודם מתן תורה, בו ביום נתגלית הנשמה הקדושה בעולם...[26] על כן נקרא קדוש ההוא "בוצינא קדישא"...
וביום זה תבין מנהג ישראל תורה היא, להדליק נרות ומאורות ביום זה לכבוד האור כי טוב שמתחיל להתנוצץ ביום זה היקר ל"ג בעומר, טו"ב ימים קודם מתן תורה...

ד. מדוע מתו תלמידי רבי עקיבא?

תלמידיו של רבי עקיבא, עשרים וארבעה אלף מספרם, מתו בימים אלו. סיבת מותם, כפי שמובאת בדברי רבותינו, היא מאחר שלא נהגו כבוד זה בזה. והדבר מעורר השתאות ופליאה. האם התנהגות כזו היא כל כך חמורה? האם בעטייה צריכים למות כל כך הרבה תלמידים, עד שהיה העולם שמם? והאם נכון לקבוע בגלל זה ימי אבלות רבים כל כך, דבר שאין לו אח ורע בקורות עם ישראל? הרשב"ץ הסביר שהסיבה העיקרית למותם הייתה חילול ה':

מפני ששנינו (אבות פ"ב מ"ח): "יהא כבוד חבירך חביב עליך כשלך", ושנינו עוד (שם פ"ד מי"ג): "וכבוד חבירך כמורא רבך ומורא רבך כמורא שמים", והם לא נהגו כן, ונענשו ומתו לפי שהיו גורמין לתורה שתתחלל על ידן, שהבריות אומרים אוי לו למי שלמד תורה וכו', כדאיתא בפ' בתרא דיומא (פ"ו ע"א). ובב"ר בפרשה "ויוסף אברהם" אמרו: שהיתה עיניהם צרה זה בזה.

שו"ת "תשב"ץ" חלק א סימן קעח

המהר"ל לימדנו שנתינת כבוד לזולת זה עצם החיים, ולא רק מעלה כלשהי באיכות החיים. אנשים שאינם נוהגים כבוד זה בזה, ומתכבדים בקלון חבריהם

---

25. "כי טוב" הראשון בתורה נאמר על האור. מכאן שהאור הראשוני מקביל למילה טוב, ואותו אור נגנז בתורה. ושבעה עשר יום (כמניין טו"ב) לפני מתן תורה, התחיל אותו אור להתנוצץ ולתגלות.
26. כוונתו לנשמת רשב"י.

ומבזים איש את רעהו, אינם נוהגים כאנשים שנבראו בצלם אלוקים,[27] אלא כחיות בר, ועל כן אין הצדקה לחייהם, לא בעולם הזה ולא בעולם הבא. על אחת כמה וכמה, אם אנשים אלו הם גם בני תורה ומבזים בה בעת גם את התורה וגם את מי שנתנה:

כאשר נוהג כבוד בחבירו זהו עצם החיים, וכמו שאמרו בפרק בני העיר (מגילה כז, ע״ב) במה הארכת ימים? שלא נתכבדתי בקלון חברי. ובארנו זה ג״כ בברכות (דף כח ע״ב) אצל למדנו אורחות חיים – הזהרו בכבוד חבריכם. שם בארנו דבר זה כי הוא אורח חיים ממש, ואלו שלא נזהרו בכך – מתו.

ומה שמתו מפסח עד עצרת, אף שהזמן הוא יותר טוב מכל הזמנים,[28] עם כל זה מתו, וגם מתו באסכרה מיתה משונה, להודיע שחטאו ולא יאמרו בטבע מתו.

ועוד יש לפרש, כי הזמן מפסח ועד עצרת מורה על כבוד התורה, ומדרגת התורה שהיא מתעלה עד שער חמישים, ולפיכך הספירה ז׳ שבועות מדרגה אחר מדרגה. והם לא נתנו כבוד לתורה, לנהוג כבוד זה בזה, ולפיכך מתו מפסח עד עצרת דוקא.

והיו מתים שלא היו נותנים כבוד (״כבוד״ שווה בגימטריה ל״ב) דהיינו ל״ב יום, וביום ל״ג בעומר פסקו. אע״ג דאמר שמתו מפסח עד עצרת, מכל מקום הגזירה פסקה בל״ג בעומר שלא חלו יותר, רק אותם שחלו מקודם ל״ג בעומר מתו לאחר ל״ג בעומר.

ועוד יש לך לדעת, כי הכבוד הוא נקרא אור, דכתיב (יחזקאל מג) ״והארץ האירה מכבודו״, וידוע כי אין הזיו ואור בעולם רק מפסח עד עצרת (חודש אייר נקרא זיו) שאז האויר זך וטוב, והתורה ניתנה בעצרת שהוא סוף הזמן שהוא זיו ואור, וכל זה מורה על כבוד ואור התורה, והם לא נהגו כבוד בחבריהם שהם בעלי תורה, לכך מתו בזמן הזה.

גם יש לומר, מאחר כי הזמן הזה הוא זיו ואור אשר האור הוא כבוד, והם שלא נהגו כבוד ואור בחבריהם לכך מתו מפסח ועד עצרת בזמן חודש זיו, אשר הוא הכבוד והם לא נהגו בכבוד.

״חידושי אגדות״ למהר״ל יבמות סב[29]

---

27. ״וכאשר מכבד את צלם אלהים הזה דבק בעה״ב כיון שנותן כבוד אל האדם שנברא בצלם אלהים. וכבר בארנו אצל חביב האדם שנברא בצלם אלהים, כי הצלם הזה הוא אור עליון שזורח על האדם וכמו שהתבאר שם, ואור זה הוא אור עולם הבא כאשר תבין בחכמה, ולכך אמרו (שם) המלבין פני חבירו אין לו חלק לעה״ב, כי הוא מכבה ומפסיד את האור הצלם הזה אשר אורו מן עה״ב ולכך אין לו חלק לעולם הבא״ (״נתיבות עולם״ למהר״ל ״נתיב הרע״ א).

28. כי חודש אייר נקרא חודש ״זיו״.

תלמידי רבי עקיבא לא היו סתם תלמידי חכמים שלמדו תורה מפי גדול הדור בימים ההם, אלא הם היו מעבירי השמועה ובעלי המסורה של תורה שבעל פה. כל שיבוש בתורה שנבע מחיסרון במידות האדם, השפיע על מסורת התורה לדורותיה. זה היה אסון לדורות, מעוות ללא תקנה. ועל כן נגזרה אבלות כל כך ארוכה, שאין דומה לה ביהדות. דברים אלו למדנו ממשנתו של רבי אהרון קוטלר:

> ובביאור הדבר נראה בדרך אפשר. דהרי רבי עקיבא היה היסוד לתורה שבעל פה. ותלמידיו הם הם שעל ידם היתה המסירה של תורה שבעל פה לדורות. וממילא אצלם בתכלית השלמות כל מ"ח דברים שהתורה נקנית בהם. וכשחסר זה, הנה חסר בעצם קניית התורה, כי אינו מקבלה בכל טהרתה וקדושתה.
>
> לכן מלבד הדקדוק עם צדיקים כחוט השערה, היה בזה הענין דכיון דחסר להם בדיבוק חברים אין תורתם בתכלית כראוי, וממילא לא היו ראויים להיות המוסרים של תורה שבעל פה לדורות. וגם היה חסר בעצם התורה, דלא היתה במלא טהרתה, ומסירת תורה שבעל פה לדורות היתה צריכה להיות בשלמות.
>
> ולכן לא זכו שתימסר תורה על ידם וזכו בכך דוקא רבותינו שבדרום. וכיוון שחיי חכמים הם תורה כמו שכתב הרמב"ם הל' רוצח פ"ז ה"א, הרי נחסר מהם על ידי זה עיקר מציאותם והיה מה שהיה.
>
> ומכוון הדבר לימי הספירה דוקא, שהם הימים הקבועים ומוכשרים להכנה לתורה כי הרי זהו ענין הספירה כמבואר בראשונים.

"משנת רבי אהרון", חלק ג עמ' יז

על פי דברים אלו, מקבל ל"ג בעומר משמעות כפולה ומכופלת, והילולא דרשב"י זוהרת ומאירה באור חדש שבעתיים כאור שבעת הימים. כדי להבין את תוקפו של היום במלוא משמעותו, נדרשים אנו לתורתו של רבי צדוק הכהן, שהקדיש דברים רבים לל"ג בעומר בכלל ולרשב"י בפרט. רבי צדוק הכהן מתחבט בשאלה מדוע קבעו הילולא ליום מותו של רשב"י בעוד שבימי זכרון של גדולי עולם אחרים קבעו דווקא תענית, ועל כך הוא משיב:

> יום זה נקרא הלולא דרבי שמעון בן יוחאי מפני שבו ביום נסתלק. אף שמצינו שקבעו תענית ביום מיתת צדיקים, כמו בז' אדר פטירת משה רבינו ע"ה, וכן ראש חודש אב, דאף שהוא ראש חודש מותר להתענות בו מפני שהוא יום פטירת אהרן הכהן (כדאיתא במגילת תענית וטור ושולחן ערוך אורח חיים סימן תק"פ), ולמה בפטירת רבי שמעון בן יוחאי עשו יום טוב? אך מה שקבעו תענית ביום מיתת צדיקים – דוקא

29. וראה עוד בספרי המהר"ל האחרים: "דרך החיים" פ"ב, משנה יד; "נתיבות עולם" נתיב התורה יב; "נתיבות עולם" נתיב העבודה ב; "נתיבות עולם" נתיב אהבת הרע א, וג; חידושי אגדות לסנהדרין עמ' רסח.

בצדיקים שהיו משורש תורה שבכתב... ומשה רבינו עליו השלום היה שורש תורה שבכתב. ורבי עקיבא היה שורש תורה שבעל פה (כדאיתא בכתבי האר״י ז״ל).

ואיתא במדרש (במדבר רבה י״ד, ד׳): ״בעלי אסופות״[30] – אימתי הם נטועים דברי תורה באדם? בזמן שבעליהם נאספין מהם, כל זמן שרבו קיים וכו׳ וביום שנסתלק, אז נקבעו הדברי תורה בלבב ישראל ותלמידיו״.[31]

ורבי שמעון בן יוחאי היה תלמיד רבי עקיבא ואמר (גיטין ס״ז א): ׳שנו מדותי שמדותי תרומות מתרומות מדותיו של רבי עקיבא׳. והיינו שורש למודי– רבי עקיבא. והיה זה בל״ג בעומר[32] בספירת הוד שבהוד. דהוד הוא מדת אהרן הכהן. דשבעה רועים נגד שבע מדות (כמו שחשב ב״זוהר חדש״ תולדות) והוא היה גם כן שורש תורה שבעל פה. דמשה רבינו ע״ה היה שורש תורה שבכתב. ואהרן שורש תורה שבעל פה כמו שנאמר (מלאכי ב׳, ז׳): ׳כי שפתי כהן וגו׳ ותורה יבקשו מפיהו׳. וכמו שנאמר (שמות ד׳, ט״ז): ׳והוא יהיה לך לפה׳. וספירת הוד שבהוד הוא שורש תורה שבעל פה כמו תרומות מתרומות מדותיו של רבי עקיבא.

וביום הסתלקותו נקרא הילולא דרבי שמעון בן יוחאי, דכל ישראל שבדורו קיבלו ונקבע בלבם אז הדברי תורה שלו, כמו שאמרו במדרש בזמן שבעליהם נאספין מהם...

ואחר כך בל״ג בעומר שהוא הוד שבהוד, הוא שורש מדת אהרן שהוא אוהב את הבריות ומקרבן לתורה, ורבי עקיבא שהיה שורש תורה שבעל פה שהיה דורש כתרי אותיות (כדאיתא מנחות כ״ט ב)... ולא יכלו לקבוע יום הלולא ביום פטירת רבי עקיבא מפני שנהרג... ולכן קבעו ההלולא ביום פטירת רבי שמעון בן יוחאי שהיה בו תרומות מתרומות מדותיו של רבי עקיבא. ומן הסתם נולד רבי שמעון בן יוחאי גם כן ביום זה, כמו שהוכיחו בגמרא (קידושין ל״ח א): ׳ומנין שבז׳ באדר נולד משה וכו׳ שהקב״ה יושב וממלא שנותיהן של צדיקים מיום ליום וכו׳״.

ולכן ביום זה ירדה נפש זה, שהיה שורש תורה שבעל פה ולכן איתא בירושלמי (סנהדרין פרק א׳ הלכה ב׳) דאמר לו רבי עקיבא לרבי שמעון בן יוחאי, דייך שאני ובוראך מכירין כוחך, שלא היה שום אדם מכיר כוחו רק הקב״ה ורבי עקיבא שהיה

---

30. הפסוק בשלמותו (קהלת פרק יב,יא) : דִּבְרֵי חֲכָמִים כַּדָּרְבֹנוֹת וּכְמַשְׂמְרוֹת נְטוּעִים בַּעֲלֵי אֲסִפּוֹת נִתְּנוּ מֵרֹעֶה אֶחָד :

31. המדרש בשלמותו : (״במדבר רבה״ (וילנא) פרשה יד סימן ד) : ״אימתי הם נטועים דברי תורה באדם הזה? בזמן שבעליהן נאספים מהן. כל זמן שרבו קיים, הוא היה מפליג לומר : כל זמן שנצרך הרי רבי לפני ואני שואלו, מת רבו, הרי יגע ביום ובלילה לקיים תלמודו, יודע הוא שאין לו למי לשאול. הוי, אימתי הן נטועין באדם הזה? בזמן שבעליהן נאספים מהן״.

32. בספר ״טוב עין״ לחיד״א כתב (סימן יח אות פז), שהטעם שעושים שמחה בל״ג בעומר, שאפשר שרבי עקיבא התחיל לשנות לרבי שמעון בר יוחאי וחבריו ביום ל״ג בעומר, ויאור להם, שחזרה עטרה ליושנה ולכך עושים שמחה.

שורש תורה שבעל פה, ובכל שנה כשבא יום זה יכול כל אדם לזכות לפי כוחו להשיג קביעת הדברי תורה שירד ביום זה בתורה שבעל פה ולכן קבעוהו למועד:

ר' צדוק הכהן מלובלין – "פרי צדיק" ויקרא ל"ג בעומר וסיום הש"ס

נסיים בדברים המובאים ב"ספר התודעה" מתוך הזוהר (האזינו רצא):

וביום פטירתו נתמלא אור גדול של שמחה אין קץ, על ידי הסודות הטמירים שגילה לתלמידיו באותו יום ושנכתבו בספר הזוהר. ולא היה העולם כדאי כאותו יום שענינים נשגבים אלו נתגלו לבריות. והיה היום הזה לו ולתלמידיו, שהיו אתו, כיום הילולא, כלומר כיום שהחתן שמח בחופתו.

והיה אותו היום ארוך משאר כל הימים ולא שקעה שמשו עד שגילה כל מה שניתן לו רשות לגלות, אז נתן רשות לשמש שתשקע. שקעה השמש, יצא נשמתו של רשב"י ועלתה למרום.

יום העצמאות

שער יום העצמאות

למי ניתנה ארץ ישראל בתחילה? 333
האם ארץ ישראל ניתנה לשבעת העמים תחילה? 333
ארץ ישראל לא ניתנה מעולם לכנעני אלא לשם בן נח 336
על זיקתו המוקדמת של אברהם אבינו אל ארץ ישראל 337
בארץ ישראל חיו אבות העולם 339
הכל מעלים לארץ ישראל אך לא כולם מגיעים עדיה 340
החרם תחרימם 341
אין ארור דבק בברוך 343
עצמאות והלל 345
א. יום העצמאות (ה' באייר) חל תמיד ביום השביעי של פסח 345
בשביעי של פסח פסקנו להיות עבדי פרעה 346
בחנוכה חזרה המלכות לישראל על כן אומרים בו הלל 348
רק בקריעת ים סוף ראו ישראל את היד הגדולה של ה' 348
ב. האם "אכתי עבדי אחשורוש" עיקר, או שאר התירוצים עיקר? 351
לדעת הרמב"ם, המאירי ובעל "הלכות גדולות" - הלכה כרב נחמן 351
לדעת ה"מגן אברהם", החיד"א וה"משנה ברורה" הלכה כרבא 352
דברי רבא ביחס לסוגיה בפסחים 352
יום העצמאות בין פסח למתן תורה 355
יבוא הנס מכל מקום 358